

Posudek oponenta na bakalářskou práci Jana Duždy „Sexuální a vylučovací slovní zásoba a kontexty jejího užívání“

Seminář romistiky ÚJCA FF UK, 2014

Bakalářská práce si vybírá zajímavé, vrstevnaté a mnoha způsoby uchopitelné téma „sexuální a vylučovací (vyměšovací) slovní zásoby (SVS) v romštině na území České republiky“. Jakkoli může téma znít bizardně a okrajově, dotýká se oblasti, která je pevnou součástí komunikačního stylu mluvčích romštiny a tedy každodenního života romských řečových komunit. Jak bylo nejdříve doloženo, promítá se rovněž do kontaktů Romů s Neromy a jejich vzájemné kategorizace. Kromě těchto sociolingvistických či kulturních aspektů lze téma analyzovat z hlediska lexikologie, morfologie atd.

Jan Dužda si je této vrstevnatosti tématu vědom, všechny zmíněné aspekty se v práci v různém rozsahu objevují, bližší pozornost ovšem oprávněně věnuje faktorům spadajícím do pragmatiky a sociolingvistiky - užívání daného okruhu slovní zásoby a různé funkce užití, rozdíly v užívání podle pohlaví mluvčích a jejich věku, důsledky postupující jazykové směny směrem k češtině pro užívání SVS. Znalost romského prostředí mu dovoluje rozšířit tyto úhly pohledu o další (rovněž v odborné literatuře dosud opomíjené) téma využívání SVS coby důležitého markeru parodických romských dabingů známých filmů.

Jak již plyne z předchozího, lze jednoznačně ocenit výběr tématu a povědomí o jeho různých aspektech, které autor v práci prokazuje. Například v podkapitole analyzující faktor věku v souvislosti s užíváním SVS si všímá takových rozličných poloh, jako je role SVS coby markeru řečového stylu určitých generačních skupin, generační rozdíly v užívání SVS nebo užívání SVS v komunikaci s dětmi.

Skrze pojem SVS si autor slibně zužuje úhel pohledu. Navíc se zaměřuje na analýzu užívání SVS ve vlastním prostředí (nikoli například obecně u Romů v ČR). Na jednu stranu je to logická volba slibující přehled autora o kontextech užívání SVS, užití vlastního citu pro intenzitu užívání SVS k expresivním účelům nebo samotný bohatý výběr příkladů užití. Na druhou stranu si autor ke komplikovanému tématu přidává další komplikaci – metodologickou. Odborná práce vždy nahlíží vybranou problematiku s odstupem nutným k co nejpřesnější interpretaci, což může být u analýzy vlastního prostředí o to složitější.

Jeden ze zásadních problémů vidím právě na úrovni **metodologie práce**. Jan Dužda se v zásadě spoléhá pouze na svůj cit a úsudek. Do jisté míry je to běžné u každé interpretace, u analyzovaného tématu ale při pozornějším čtení vyvstává jako zásadní téma reflexivity výzkumníka – jádrem práce napříč jednotlivými podtématy je srovnání konceptualizace SVS v romštině a v češtině na příkladě bilingvní řečové komunity v situaci jazykové a kulturní změny, přičemž výzkumník sám je jejím členem. Autor si je těchto faktorů „vnějškově“ vědom (např. užívání české SVS v komunikaci Romů věnuje šestou kapitolu), nicméně to nevede k jakékoli reflexi vlastní pozice, vlastní jazykové historie, vlastních hodnot. S tímto nereflektovaným přístupem pak interpretuje a překládá jednotlivé příklady užití SVS. Autor navíc nepracuje se žádným specificky zaměřeným výzkumem (buť by se jednalo o malou anketu nebo několik položených rozhovorů), jakákoli interpretace je pak založena jen na jeho vlastním úsudku. Práce pak působí jako soubor dojmů a názorů, což bohužel autor dále podtrhuje v rovině organizace textu a jeho literárního stylu (viz níže).

Další zásadní připomínkou k práci je **nedůslednost na úrovni základních pojmů**, se kterými text zachází.

V úvodní kapitole například Dužda nastiňuje svůj záměr, dobrými argumenty vyzdvihuje důležitost tématu samotného a definuje základní pojmy, se kterými bude pracovat. Bohužel je ale zde i v celém dalším textu nedůsledný v rozlišování mezi SVS obecně coby určitým okruhem slovní zásoby a vulgaritou coby potenciálním funkčním aspektem užívání těchto slov.

Rozdílu samotného si je autor vědom („Funkce užití SVS včetně jejich vulgárních konotací...“ /s. 10/ a jiné formulace), nicméně pojmy často zaměňuje a hned v úvodu tak svůj záměr čtenáři neúmyslně zamlžuje. Kapitola 1.3. *Porovnání české a romské SVS* tak obsahuje v odrážkách shrnuté *Tematické okruhy původu vulgarismů v češtině*“ a následné *Porovnání s tematickými okruhy v romštině*, na toto shrnutí pak zase navazuje komentář začínající slovy „Ze srovnání české a romské SVS vyplývá...“

Kolísání mezi pojmy SVS a vulgarismy/vulgárnost/expresivita, resp. nejasnost v tom, který z těchto pojmů si autor volí jako východisko analýzy, pak vede k uvádění a rozboru řady příkladů vulgarismů, které ovšem do SVS vůbec nepatří. Celá kapitola 6. je například zamýšlením nad užíváním slova *konina* rokycanskými Romy – jedná se o zajímavý detail, nicméně si nejsem jistý, zda do práce patří a pokud ano, zda by mu neslušela spíše poznámka pod čarou než celá kapitola. Každopádně jen ztěžá jej zařadíme do SVS.

Samotná definice SVS (s.8) se pak omezuje v zásadě jen na podstatná jména, což je nepřesné už jen s ohledem na slovesné a jiné příklady, které v dalším textu uvádí sám autor.

Mé metodologické a pojmové výtky k textu se scházejí v problematice, ke které se text vrací téměř v každé kapitole – zamýšlení se nad vulgaritou SVS v romštině. Autor na několika místech tvrdí, že SVS v romštině v zásadě nemá jiný než vulgární kontext (s. 8, 21). Argumentuje tím, že v romštině se nekomunikuje u lékaře ani se v tomto jazyce nevede výuka biologie, což jsou kontexty, kde se uplatňují jisté stylové variety české SVS (alespoň tak si vysvětlují zařazení úvahy na s. 15). Jakoby absence romských synonym s různým slovním základem v rámci okruhu SVS, resp. stylová nerozrůzněnost romštiny bránila zapojení situačního kontextu do interpretace příkladů SVS v romštině. Lze například sloveso *chinel* vždy ztotožňovat s českým *srát*, i když se např. mluví o péči o děti nebo zdravotních potížích? Jak lze doložit, že označení pro pohlavní orgány jsou v romštině v zásadě vulgární, když sám autor upozorňuje na množství kontextů, v nichž tomu tak není a sám tvrdí, že slovní zásobě z okruhu SVS je vystaveno každé dítě v rodině? Je adekvátní převod výrazu *karoro* „čůráček“ v kontextu mazlení se s dětmi? A je nutné mluvit zde o „přepólování romského vulgarismu“? Právě úvahy autora o vulgaritě romské SVS mě vedly k zamýšlení se nad tím, jestli by nad stejnými věcmi přemýšlel obdobně starší rokycanský Rom, který se *gádžovsky* učil až s nástupem do školy. Netvrdím, že Jan Dužda nemá nárok na vlastní interpretaci, nicméně čtenář by měl jasně vědět, kdo takto věc interpretuje a v ideálním případě by měl znát i pohled jiných lidí než autora samotného.

Další zásadní výtka k textu je **práce autora s odbornou literaturou**. Literatura zde není fundamentem textu, který by pomáhal autorovi v uchopení a interpretaci tématu, ale spíše ozdobou, která k odbornému stylu náleží. Odkazy na literaturu jsou užity tam, kde autor užívá obecná stanoviska (např. poznámky 2, 33-36, 38, 40) a nejsou užity tam, kde by mohly dokladovat autorovo tvrzení. Autor v zásadě odkazuje jen na celé publikace a neužívá stránkové odkazy, až na výjimky

literaturu přímo necituje. Někdy jsem byl na pochybách, zda uvedené texty autor vůbec četl a pokud ano, jestli mu skutečně posloužily k rozboru tématu, kterému se věnuje. Až na slovníkové práce v zásadě chybí jakákoli literatura k obecné problematice vulgarismů v jiných jazycích a řečových komunitách. Ani práce s literaturou tedy nevyvádí text z roviny soupisu dojmů a zkušeností samotného autora.

Dvě poslední výtky, které se vztahují k celé práci, nikoli ke konkrétním místům, se týkají **rozvržení kapitol a stylistiky**. Rozvržení kapitol je v zásadě dobré, problém je, že autor se někdy mine s tématem, které sleduje titulek (např. *5.1 Gender*, kde se genderu nevěnuje). Stylistika textu odpovídá spíše volnému zamyšlení než odbornému stylu (řada uvozujících vět typu „jsem přesvědčen, že...“, „podle mého názoru...“), což koresponduje i s limity metodologie, které jsem výše popsal. Některá dlouhá souvětí nebo celé odstavce by z textu bylo možné vymazat, aniž bysme přišli o jakoukoli informaci (např. podstatná část strany 28). Mezi některými odstavci jsou výrazné změny v úhlu pohledu (např. hned první a druhý odstavec úvodu), jindy autor jakoby odkazuje k něčemu již zmíněnému aniž by věc skutečně zmiňoval. Kapitola *1.2 SVS v romštině* tak začíná větou „Dle mého názoru posun v užívání pojmů *degeša*, *rukoňara*, *dupki* je viditelný,“ aniž by v předchozí části o těchto termínech byla zmínka (navíc se jedná o pojmy, které do SVS, jak ji autor definuje, nepatří). V kapitole 5 je obsažen bod 3, aniž by kdekoli byly k dohledání body 1 a 2. Domnívám se, že kdyby text před odevzdáním prošel základní redakcí, bylo by možné hodnotit jej shovívavěji.

Další mé připomínky jsou v zásadě jen ilustrací výše zmíněných připomínek obecných.

- autor v krátkosti zmiňuje, že data získal v rozhovorech na jiná témata, někdy v rozhovorech řízených, především ale pozorováním; u popisu korpusu by měl být důkladnější – co například myslí oním pozorováním? Kdy proběhlo? V jakých situacích? Bylo zaměřeno na autorovo téma? Nemyslí autor pozorováním jen shrnutí své dlouholeté zkušenosti? Ta je sice nedocenitelná, nicméně může rovněž vést k tomu, že si autor vybírá jen situace podporující jeho vidění a mívá se s příklady, které by jeho tvrzení mohla rozporovat .

- v kapitole o romštině v Rokycanech autor uvádí data ze sociolingvistického výzkumu, na kterém se účastnil. Konkrétní data ale cituje pouze pro celorepublikový vzorek, nikoli pro samotné Rokycany, ačkoli tato data sám zpracovával a má je k dispozici (a pokud ne, jistě by mu byla na požádání zaslána). Bohužel pominul i existující a publikované údaje o jazykové situaci romštiny v Rokycanech v 70. letech.

- v druhé kapitole je otištěn podrobný výsledek průzkumu demografických a sociálních parametrů rokycanských Romů (s. 13-14) – myslím, že to nebylo nutné, s uvedenými faktory se dále v textu vůbec nepracuje.

- pokud SVS znamená sexuální a vylučovací slovní zásoba, nezdá se mi příhodné zařazovat pod kategorii „Výrazy odvozené od vylučování“ rovněž slovní zásobu spojenou se sexuálními aktivitami, resp. zasloužily by si i vlastní kategorii (kap. 3).

- v přepisu romského vtipu na s. 35 je na 11 řádcích 15 chyb (převážně interpunkce, ale ne jenom); navíc pokud má vtíp demonstrovat užívání SVS, spíše zaráží, že i přesto, že se jedná o sprostý vtíp se sexuální tematikou, SVS zde má jediného zástupce ve slovese *dziginel* .

- v úvodu k podkapitole 7.2 o romském parodickém dabingu se autor věnuje zásadní roli internetu. Dva nejznámější příklady (Mrazík, Pacho) ovšem získaly svou popularitu jinými cestami než šířením po internetu – ostatně autoři romské verze Pacha byli souzeni právě za to, že film distribuovali na

nosičích a vydělávali na jejich prodeji – žádná internetová legráčka na YouTube by takto souzena nebyla.

Jelikož jsem byl na posledních stranách k textu pouze kritický, chtěl bych vyzvednout okamžiky a úvahy, které mě v textu zaujaly, ačkoli bohužel nejsou v bakalářské práci více rozpracovány. Tyto inspirativní momenty tedy formuluji jako otázky Janu Duždovi, nad kterými by se mohl zamyslet během obhajoby:

- jak si autor vysvětluje fakt, že mnohé romské děti znají v romštině pouze vulgarismy. A je tomu tak? Zaujala mě zde shoda autora s názorem mnoha učitelů, se kterými jsme vedli rozhovor během sociolingvistického výzkumu, kteří ale zároveň neuměli romsky (až na romské vulgarismy)

- vnímají mladí Romové české vulgarismy jako ostřejší nebo mírnější než romské? A jak je to u vulgarismů vycházejících ze SVS? Užívá se podle autora nejostřejší romská urážka *chas tra dakri mindž* i v české verzi? Vyzní stejně?

- mohl by autor specifikovat svou jazykovou historii a obecně svou pozici ve zkoumané lokalitě ve spojitosti s hlavním bodem své práce – odlišná konceptualizace SVS v romštině a češtině (a u Romů a Čechů); domnívá se, že jeho vnímání romské SVS může být odlišné od vnímání starších Romů? V jakém smyslu?

- s ohledem na předchozí otázku – jakým způsobem by mohl postupovat, aby rozdíl v konceptualizaci romské SVS v rámci rokycanské romské komunity vysledoval?

- autor uvádí, že romské dítě je vulgarismům vystaveno od narození (a nejedná se jen o mazlivé fráze, které ostatně v kontextu vulgární nejsou) a učí se tak určité citlivosti v zacházení s těmito slovy. Setkal se autor někdy s výrokem typu „Nemluv sprostě, jsou tady děti“? A na jaké situace tento výrok reagoval?

- zajímalo by mě, jestli se v Rokycanech užívá sloveso *čhandel* a jestli je součástí nějakých idiomů, případně jestli existuje generační rozdíl v užívání tohoto slova. Výraz se totiž v soupisu v kapitole 3 neobjevuje

- vnímá autor oslovení *gurumñije* nebo výzvu *andre bul te džas* jako kalk nebo jako samozřejmou součást romštiny? Jsou zde generační rozdíly?

- zajímavé je upozornění na souvislost mezi nadávkami typu *chas mro kar* a konceptem rituální čistoty – jedná se skutečně o nejostřejší urážky nebo záleží na kontextu? Nejedná se zde již o konvencionalizovaný obrat, který je ostře vulgární pouze když ho doslovně převeďeme do češtiny?

- kapitola 4.2 obsahuje zajímavý kontext užití SVS v kletbách, resp. zahánění neznámého ducha – mohl by autor popsat konkrétní situaci, kdy se s tímto potkal? Podle jakých signálů bylo zřejmé, že mluvčí jen tak nenadává, ale že užívá SVS k rituálním účelům? Děje se tak i na veřejnosti, nebo jen v soukromí?

Text ve mně vyvolává řadu otázek. Je jasné, že je to i tím, jak autor o tématu přemýšlí, jaké aspekty tématu pojmenovává; zároveň je zmiňovaná inspirativnost práce někdy paradoxně jen výsledkem autorovy nedůslednosti. Jan Dužda si vybral nesmírně složité téma, navíc kvůli zaměření se na vlastní komunitu i metodologicky komplikované. Jakkoli ale mohu hodnotit autorovu odvalu a základní rozvržení tématu, nemyslím si, že jsou to ta nejdůležitější kritéria pro hodnocení práce.

Práce příliš nespécifikuje data, se kterými pracuje, autor nereflektuje sebe coby hlavní nástroj výzkumu (což bych od bakaláře neočekával, nicméně pro téma se mi to jeví jako nutné), stylisticky i metodologicky působí bakalářská práce jako soubor zážitků a dojmů, byť někdy dobře uspořádaných

a zajímavých, autor se nedrží pojmů a úhlu pohledu, který si sám zvolil. Práce s literaturou je zde jen minimální. Můj základní dojem je, že Jan Dužda ve své bakalářské práci spíše předkládá důkladný obrys budoucí bakalářské práce. Byl bych rád, kdyby text ve spolupráci s vedoucím práce dopracoval. V této podobě mi nepřijde vhodné doporučit text k obhajobě.

11.6.2014

Mgr. Pavel Kubaník